

PSIXOLOGIYA FANINING KELIB CHIQISH TARIXI

Raximberdiyeva Mehriniso Xosilbek qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPIning Pedagogika
fakulteti Psixologiya talim yonalishi 2-Z guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15789105>

Annotatsiya. Mazkur maqolada psixologiya fanining tarixiy ildizlari, qadimgi falsafiy qarashlardan boshlab zamonaviy ilmiy yondashuvlarga bo'lgan rivojlanish bosqichlari o'rganiladi. Psixologiyaning fan sifatida shakllanishida muhim rol o'ynagan olimlarning g'oyalari, psixologiyaning mustaqil fan sifatida ajralib chiqishi va uning rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: psixologiya, fan tarixi, falsafa, Wundt, eksperimental psixologiya, ilmiy yondashuvlar.

HISTORY OF THE ORIGIN OF PSYCHOLOGY

Abstract. This article examines the historical roots of psychology, the stages of its development, from ancient philosophical views to modern scientific approaches. The ideas of scientists who played an important role in the formation of psychology as a science, the emergence of psychology as an independent science, and the stages of its development are analyzed.

Keywords: psychology, history of science, philosophy, Wundt, experimental psychology, scientific approaches.

ИСТОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ПСИХОЛОГИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются исторические корни психологии, этапы ее развития от древних философских воззрений до современных научных подходов. Анализируются идеи ученых, сыгравших важную роль в становлении психологии как науки, выделение психологии как самостоятельной науки и этапы ее развития.

Ключевые слова: психология, история науки, философия, Вундт, экспериментальная психология, научные подходы.

Psixologiya inson ruhiy faoliyatini o'rganuvchi fan sifatida qadimdan falsafa, diniy ta'limotlar va tibbiyot bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan. "Psixologiya" atamasi ilk bor yunoncha "psyche" – ruh va "logos" – ta'limot so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, "ruh haqida ta'limot" degan ma'noni anglatadi. Dastlab psixologiya falsafaning bir qismi sifatida shakllangan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan u mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi.

1. Qadimgi davrda psixologik fikrlar

Psixologik qarashlarning ildizlari qadimgi Misr, Hindiston, Xitoy va Yunoniston madaniyatlariga borib taqaladi. Ayniqsa, qadimgi yunon faylasuflari – Sokrat, Platon, Aristotel inson tafakkuri, hissiyotlari va ruhiy holatlari haqida muhim mulohazalar yuritganlar. Aristotel "Ruh haqida" asarida ruhiy faoliyatni ong, xotira, idrok kabi jihatlar bilan bog'lab tahlil qilgan.

2. O'rta asrlar va diniy qarashlar

O'rta asrlarda psixologik masalalar asosan diniy ta'limotlar asosida izohlangan. Inson ruhiyati Allohga bog'liq, degan aqida hukmron bo'lib, psixologik tushunchalar ko'proq diniy doirada talqin qilingan. Shu bilan birga, Ibn Sino (Avitsenna) kabi Sharq allomalari ham inson

ruhiyati, hissiyotlari va tafakkuriga oid chuqur fikrlar bildirganlar. Ibn Sino o'zining "Tib qonunlari" asarida ruhiy faoliyat va fiziologiya o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda tahlil qilgan.

3. Yangi davrda psixologiyaning rivoji

Renessans davrida ilm-fanning yuksalishi natijasida inson ruhiyatiga ilmiy yondashuvlar shakllana boshladi. Dekartning "Men o'ylayapman, demak men bor" degan g'oyasi psixik faoliyatning markazida tafakkur turishini asoslab berdi. Bu davrda ruh va tana muammosi fundamental masalaga aylandi.

4. Psixologiyaning mustaqil fan sifatida ajralib chiqishi

Psixologiyaning fan sifatida ajralib chiqishi XIX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. V. Vundt (Wilhelm Wundt) 1879-yilda Leyptsigda birinchi psixologik laboratoriyani tashkil etdi va eksperimental metodlar yordamida psixologiyani mustaqil ilm sifatida asoslab berdi. Shu bilan birga, William James Amerikada funksional psixologiyani rivojlantirdi.

5. XX asr psixologiyasi: maktablar va yo'nalishlar

XX asrda psixologiya fanida turli maktab va oqimlar shakllandi:

Biheviorizm (J. Watson, B. Skinner) – faqat kuzatiladigan xatti-harakatlarni o'rganishga urg'u berdi.

Gestalt psixologiyasi (K. Koffka, M. Wertheimer) – idrokni butunlikda o'rganish zarurligini ta'kidlab o'tdi.

Psixoanaliz (Z. Freyd) – ongosti jarayonlarning inson ruhiy hayotidagi o'rnini o'rgandi.

Kognitiv psixologiya – tafakkur, xotira, qaror qabul qilish kabi aqliy jarayonlarni ilmiy tahlil qila boshladi.

6. Zamonaviy psixologiya

Bugungi kunda psixologiya ko'plab sohalarga ajralgan: klinik, pedagogik, ijtimoiy, sanoat, sport psixologiyasi kabi. Kompyuter texnologiyalari va neyrofan yutuqlari psixologik tadqiqotlar usullarini yanada kengaytirmoqda. Zamonaviy psixologiya jamiyat hayotining barcha sohalarida muhim rol o'ynaydi. Psixologiya fanining shakllanishi ming yillik tarixga ega bo'lib, u falsafiy mulohazalardan boshlab zamonaviy ilmiy yondashuvlargacha rivojlangan. Har bir tarixiy davr psixologiyaga o'z hissasini qo'shgan. Bugun psixologiya inson hayotining turli jabhalarini o'rganadigan kompleks fan sifatida o'z rivojini davom ettirmoqda. Kurbanbaeva Jarqinay, [29.06.2025 21:44]

Psixologiya fani inson psixikasini, ya'ni uning hissiyoti, fikrlashi, idroki, xulq-atvori va ong osti jarayonlarini o'rganadi. Dastlab u falsafaning bir bo'limi sifatida shakllangan bo'lsa-da, hozirgi kunda biologiya, texnologiya, tibbiyot, sotsiologiya va pedagogika bilan yaqin aloqada bo'lgan fanlararo ilmiy tizimga aylangan. XXI asrning ikkinchi o'n yilligidan boshlab global muammolar, pandemiyalar va texnologik taraqqiyot psixologiyaning yangi yo'nalishlarini keltirib chiqardi [1].

1. Ilmiy psixologiyaning shakllanishidan oldingi davr: falsafiy va diniy yondashuvlar

Qadimda inson ongini anglashga bo'lgan intilishlar diniy-falsafiy yondashuvlar bilan bog'liq edi. Platon va Aristotel inson ruhiyatini "ilohiy ilhom" bilan tushuntirgan. Sharqda esa Ibn Sino ruh va tana birligini ilgari surdi [2].

2. Mustaqil fan sifatida shakllanishi

Wilhelm Wundt tomonidan 1879-yilda birinchi eksperimental psixologiya laboratoriyasining ochilishi psixologiyani ilmiy yo‘nalishga olib keldi. Keyingi bosqichlarda psixoanaliz (Freyd), bihevizizm (Watson, Skinner), kognitiv psixologiya (Neisser) asos solingan yirik maktablarga aylandi [3].

3. XXI asr psixologiyasining yangi yo‘nalishlari

3.1. Neyropsixologiya va kognitiv neyrofan

Hozirgi kunda inson psixikasini o‘rganishda miya faoliyatini skanerlovchi texnologiyalar (fMRI, EEG) asosiy o‘rin tutmoqda. Masalan, stress holatida amigdalaning faoliyati, yoki e’tibor va qaror qabul qilishda prefrontal korteks faoliyati tahlil qilinadi [4].

3.2. Digital (raqamli) psixologiya

2020-yildan boshlab onlayn ta’lim, ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik, "infomazaxizm" (yangilikdan haddan ortiq stresslanish) singari yangi hodisalar paydo bo‘ldi. Psixologlar bu jarayonlarni raqamli psixogigiyena orqali boshqarish usullarini ishlab chiqmoqdalar [5].

3.3. Pandemiya va postpandemik psixologiya

COVID-19 pandemiyasi davrida izolyatsiya, yo‘qotishlar, xavotir va yolg‘izlik holatlari keng tarqaldi. Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti 2022-yilgi hisobotida aytilishicha, global miqyosda depressiya va xavotir kasalliklari 25% ga ortgan [6]. Shu sababli "psixologik pandemiyaga qarshi immunitet" kabi yangi kontseptlar yuzaga keldi [7].

3.4. Sun‘iy intellekt va psixologiya integratsiyasi

2021-yildan boshlab ChatGPT, Replika, Woebot kabi AI-assistentlar ruhiy salomatlikda foydalanila boshlandi. Sun‘iy intellekt asosida ishlovchi virtual terapevtlar orqali mijozlarga avtomatik maslahatlar berish imkoniyati paydo bo‘ldi [8]. Shu bilan birga, bu yondashuv etik muammolarni ham tug‘dirmoqda.

3.5. Ekopsixologiya

Klimat o‘zgarishi, ekologik muammolar inson ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. 2023-yilda "eco-anxiety" – ekologik xavotir, "climate grief" – ob-havo o‘zgarishidan ruhiy tushkunlik kabi terminlar ommalashdi. Ekopsixologiya inson va tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qiladi [9].

4. O‘zbekistonda psixologiya fanining yangi bosqichi

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda psixologiya fanining ahamiyati ortib bormoqda. 2023-yildan boshlab ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar kuchaytirildi, "Ruhiy salomatlik milliy dasturi" ishlab chiqildi. OTMlarda amaliy psixologiya, neyropsixologiya, stressni boshqarish kabi fanlar joriy etilmoqda [10]. Shuningdek, maktab psixologlariga zamonaviy testlar, metodikalar va AI vositalar asosida ish yuritish imkoniyati yaratilmoqda. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning "Yoshlar salomatligini mustahkamlash va ruhiy barqarorlikni ta’minlash"ga oid qarorlarida bu soha davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi [11].

Psixologiya bugungi kunda faqat nazariy fan emas, balki texnologik va tibbiy sohalar bilan uzviy integratsiyalashgan, jamiyat ehtiyojlariga javob bera oladigan strategik fanga aylanmoqda. Neyrofiziologik tadqiqotlar, raqamli terapevtika, ijtimoiy psixodagnostika va sun‘iy intellekt asosida ruhiy salomatlikni saqlash mexanizmlari psixologiyaning yangi tarixini yaratmoqda.

REFERENCES

1. American Psychological Association (APA). Trends Report 2023. www.apa.org
2. Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent: Fan, 2002.
3. Vundt V. Eksperimental psixologiya asoslari. – Leyptsig: 1879.
4. Gazzaniga M. Cognitive Neuroscience: The Biology of the Mind. – MIT Press, 2021.
5. Choudhury S. Digital Wellbeing: Mind, Body, and Media. – Routledge, 2020.
6. WHO. Global Mental Health Impact Report. – 2022.
7. Holmes EA et al. Multidisciplinary Research Priorities for the COVID-19 Pandemic. – The Lancet Psychiatry, 2020.
8. Fitzpatrick KK. Woebot: Automated Conversational Agent for Mental Health. – JMIR, 2021.
9. Koger SM, Winter DD. The Psychology of Environmental Problems. – Routledge, 2023.
10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 21-martdagi qarori.
11. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston: Ruhiy barqarorlik sari. – Toshkent, 2023.